

VAJDA JÁNOS.

1.

/A szabadságharc alatt./

Még nem volt 20 éves 1847-ben, mikor feltűnt a pesti Pál-vax-kávéházban. Apai engedelen és pénz nélkül, ugyasólván szökve jött fel Pestre. De ott élt Petőfi, az irodalmi és politikai életben már ott morajlott a forradalom.

Teljes hittel, fiatalsága lángoló hitével vallotta a népszerű demokratikus eszméket. Ebben az időben kizárólag politikai verseket írt, és mindvégig ama radikális balszárny eszméit hirdeti, amelynek ^{egyik} vezére Petőfi volt. Tele van lángoló tettvégygal:

Szó és beszéd... Beszédék és szavak...
Erőtlen keblek jó fohászai...
Hazafi száj és honvédő torok,
Reformerek pókhálós szívei...
Ördög, pokol!... Meddig tart még ez így?
Népem! - nevedről megfelelsz-e?
Nem platykanyelv szerezte e hazát
E honért nem beszélni - tenni kell!

Rajong a köztársaságért, a világszabadságért és bizik benne, hogy a magyar szabadságharc győzelme kedvező fordulatot ad majd a többi nép ügyének is. Azzal a forró erkölcsi felháborodással, mely mindvégig uralkodó hangja marad, fordul a megvertalan arisztokraták, az egyház, a jezsuiták, a gazdagok, a haza mindenféle pusztítói ellen, az évszázadokon át elnyomott milliók nevében megtorlással fenyegeti a nép gögője, szívtelen piócáit, a Franciaországot is megbélyegzi, mikor Auszriával és a Vatikánnal szövetségben elfojtja az olasz szabadságmozgalmat.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Szülei /ha apja a valódi uradalom főördészévé küzdötte is fel magát/ jobbágy sorból emelkednek felfelé, s neki a feudális Magyarországon éreznie kell a cím- és vagyon nélküli ember minden megvetettségét. Hogyne akarná égész lelkével a demokráciát?

amely az embereket tehetségük, a társadalomnak tett szolgálatuk szerint méri és határtalan lehetőségeket nyit az előtt, aki használni akar és tud a közönségnek! Mikor később visszaemlékszik a 48-as időkre, így jellemzi azokat: "A mai ember előtt megfoghatóatlannak látszhatnak: a valói tehetség, a lángész iránt valóságos rajongó tisztelet uralkodott a kedélyekben. A legnemesebb verseny uralkodott az emberek közt e egyedül az érdem volt irányadó. Aki bármely csekély ténnyel bizonyította jóakarátát mint ember és hazafi, vagy csak reményt nyújtott arra, hogy a köznek hasznos tagja lesz, számot tarthatott a jobbak barátságára."

Gyermekkorától kezdve tele van a dicsőség vágyával. Dicsőséggel akarja pótolni a hiányzó kutyabőrét, pénzét és állását, később ettől vár vigaszt magányára, ezzel reméli megtorolni üldöztetését. Meggyőződése, hogy "a dicsőség érzete oly szükséges eleme az emberi kedélynek, mint a szerelem; voltakép testvére emennek." A demokrácia sem kellene neki, ha nem volna meggyőződve, hogy az egyenlőség összefér a nagy ember dicsőségével, sőt csak az teszi igazán lehetővé. Ő pedig bálványoz minden nagy embert: a nagy költőket és nagy szónokokat, politikusokat, hadvezéreket egyaránt, mindenkit, aki valami rendkívüli képességről tanuskodó cselekedetet vitt végbe, még egy kiváló orosz lánvadászt is. Napoleon a legnagyobb ember a szemében s képe állandóan ott függ szobája falán. Dicsőségvágya egyik eleme a sóvárgás nagyszerű hősi élet után, másik eleme a szolgálatnak az a vágya, amely Petőfivel azt mondhatja: "Sors, nyiss nekem tért, hadá tessek Az emberiségért valamit!" vajda saját érvényesüléséhez csak az érdem legnehezebb utjait fogadja el. Jellemző például, hogy a szabadságharc kitörésekor önként katonának áll, de a felajánlott tisztirangot visszautasítja s közemberként vonul be. Részben példaadásként teszi ezt,

részben mert az a vágya, hogy pártfogás nélkül, hadjáratban szerezzék meg a tiszti rangot. A háboruban kitart az utolsó percig; már híre jár, hogy betör hozzánk a cári hadsereg, s ő még azt tervezi, hogy elmegy Petőfivel a munkácsi várba s ott valami nagyszerűt visz végbe. A világosi fegyverletétel után Törökországba akar emigrálni s ebben csak betegsége akadályozza meg.

2.

/Világostól Gináig./

A szabadságharcokkal együtt a nemzeti és demokratikus törekvések is elbuktak. Vajdát ekkor mély világfájdalom fogja el, olyan keserűség, amelybe csak a legregyogóbb hit magasából zuhanni. Ekkor írja: "A világ hogy elsilányult! A zaj, mely elkábított, azt hívéd, hogy harc, pedig csak halál vonaglása volt. Fönn az égen, lenn a földön Semmi sincs tökéletes. Hitvány volt és lesz az ember... Egyél, igyál és nevéss."

Nagy politikai eszméjére rágórdul Világos és az Európán eluralkodó reakció, mint egy sarkó; feltémadásukra sem látszik remény. Itthon beszélni sem lehetett róluk egyelőre. Aki hű volt hozzájuk, idegennek érezte magát az önkényuralom alatt. De mi célja maradt így az életnek? Az 50-es években írt, különben közepes névelésűben látjuk Vajda lelkiállapotát. Egyik művészháza, Hadonai, akiben önmagát rajzolja, különböző változásokon megy át, melyek között legdöntőbb "dicsvágya kihalása" volt. "Meg kell jegyeznünk - írja Vajda - hogy a dicsvágy nem természetes halállal múlt ki, - az idők erőszaka fojtotta meg." Pedig ez az indulat előbb szertelen hatalommal uralkodott rajta: "Míg mások a szerelem szende kötelékei között vergődtek, ő dicsvágya ábrándjaiban ringatózott, nevette ifju társait, ha azok szerelemről beszéltek." "Egy elviharzott mozgalom - oszloz Vajda 1848-ra - hitté érlelte

legmagasb reményeit." De "a dolgok másképp alakultak. Hadonainkra a ránk következő év minden reményeit agyrémné változtatta... Azt hiszem a cinizmus nem mindig bölcsélet, hanem gyakran szérnyeszegett dícsérvég következménye, mivel hadonai magát a végzet által elütve látta a mások által élvezett s általa óhajtott szerencsétől, hogy rang és érdemekben mások fölé emelkedjék, s végynak öngyilkosává kelle lennie, mire a bölcselő humor készt hasznáta fegyverül." Másutt egy 1850-ben írt novelléjének hőse beszél a harorról, melyet hazája felszabadításáért vívott. Mikor elveszett a harc, elveszett az ő boldogsága is. "Azon emberek közé tartozván, kiknek boldog hazára okvetlen szükségük van, hogy boldogok legyenek, képzelheted, mily nagy volt rá a elhatározó csapás."

Vajda számára tehát a magyar függetlenségi harc és polgári forradalom veresége az életéről szőtt álom bukását is jelentette. A francia forradalom bukása óta Európa tele van hasonló emberekkel. Balzac Rastignacja, Stendhal Julien Sorelje, Dosztojevskij Raszkolnyikovja a maga Stendhal számára Napoleon nagy példa arra, hogy a tehetség érvényesülhet a demokratikus társadalomban. De az ő korukban megautat ez a lehetőség. Vagy mert a forradalom /mint Franciaországban és nálunk/ elbukott, vagy mert /mint oroszországban/ még meg sem érkezett. Különböző eszközökkel, mégis megkísérlik a küzdelmet. Mint Gorkij írja: "Stendhal Julien Sorelje az őse mindazon "hőseknek", akik abban a hitben indultak neki az életnek, hogy a magasfoku intellektuális fejlettség tökéletesen biztosítja számukra a gondolat és akarat szabadságát." "S a polgári társadalom hiába vágta le Julien Sorel fejét - folytatja Gorkij - ez a becsvágyó fiatalember más-más néven Európa és oroszország legnagyobb íróinak sok-sok könyvében támad fel: Bulwer Lytton és Alfred Musset, Balzac és Lermontov, Sienkiewicz, Paul Bour-

get és a többiek regényeiben. Vázlatos, de mégis hu ébrázolásban ott él nem méltányolt iróink - Szljepcov, Pomjalovezkij, Kuscseszov kij - alkotásaiban is."

Vajda János ennek az elterjedt európai típusnak nagy magyar példánya. Ő 1848 tüneményes alakjaira gondol vissza úgy, mint Julien Sorel a francia forradalom nagy hőseire; számára a 49 utáni önkényuralom a a 67-at követő kiegyezés kora az, ami Stendhalnak és hősének az 1815 utáni restauráció. Politikai felfogásuk közt csak ^{az} a lényeges különbség, ami Francia- és Magyarországnak eltérő társadalmi fejlettségi fokából természetesen következett: hogy Stendhal már megéri és látja a polgári társadalom eljasságát, míg Vajda még Magyarországnak polgári átalakulásáért kénytelen küzdeni.

A nagy remények bukásából Vajda, mint láttuk, először azt a kiábrándult tanulást vonja le, hogy "egyél, igyál, nevesz." Így történik, hogy a költő liráján, aki 1849-ig, fiatalember létére, egyetlen szerelmes verset sem írt e csak a nemzeti törekvésekért hevült, elhatalmasodik a szerelem. E korban írt novelláinak hősei, mint későbbi verses regényeié is-egy-egy világfájdalmas és nemeslelkű fiatal férfi, aki emellett teljében érzékisége rabja. Ekkoriban írt Ildikó című tragédiájában Attila sem igen különb, mint érzékiségtől bódult novellahősei. S Vajda kritika nélkül, rokonszenvvel rajzolja a nemes lelkeknek mutatja be az arszlánokat, jelöl, hogy ez időben átmenetileg maga a közérjük hanyatlott.

Külsőleg úgy alakul az élete, hogy a fegyverletétel után büntetésből besorozzák az osztrák hadseregbe és Itáliába viszik. Páduban tölt egy esztendőt, bámulattal látja a fejlett iparu velencei tartományt, s itt ezt a helytelen tanulást vonja le, hogy

egy ország politikai függetlenség nélkül is lehet gazdag és művelt. Hazaérve, az akkor folyó földmérési felvételeknél alkalmazták, egy ugynevezett "civilizátori" munkánál tehát, amelyet a köznemesség, az adókvetés előkészületét gyanítva benne, gyanúval és ellenszenvvel néz. Figyelemreméltó mozzanat, mert az első alkalom, amikor vajda meglátja a nemesi ellenállás egyik retrográd vonását.

1854-ben otthagyja hivatalát s az irást választja foglalkozásul. Búdán bérel szobát, Kratochwill fodrásznál, akinek rendkívül szép Zeuzsa leányába beleszeret. Megkéri a leányt, Zeuzsa, vagy ahogy Vajda elnevezi: Georgina, kikoszorazza a daliás Vajdát s 1856-ban az alacsony, beteges, de dúsgazdag Eszterházy herceg kedvesé lesz. Bécsbe költözik, ahol ^anemsokára elhalálozó Eszterházytól nagy vagyont örököl, de végül nyomorban pusztul el. Vajda a szerelmi kudarc fényénél megint a társadalmi berendezkedés igazságtalanságát ismeri fel. Novelláiban, röpirataiban még sokáig visszajárnak a pénzükkért szép nőket vásárló, kéjenc főurak, egyik novellahőse pedig - mint ő maga Ginával szemben - "mindig szegénységét érezte fájni, ha Regina hideg tekintetével találkozott, s azon csalódásba esett, hogy a szegénység mindennél... gonoszabb baj a világon. Egész világgal szemben büszke, öntelt; megvetője minden gyarlóságnak, butaságnak és gyévaságnak, Regina előtt hézagos, hitvány, tehetetlennek érezte magát." /Barát és vetélytárs, II; /

Évekig Gina szépsége s az ő kikoszorózott szerelme marad jóformán egyetlen költői témája. S ez a szerelem más, mint aminőhöz irodalmunkban addig hozzászoktunk. Érzékibb, szilajabb annál;

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

valami kétségbeesett ezerveésly jellemzi, hiszen most a nőől kell kárpótlást kapnia mindenért, ami elveszett. Erotika s túltengő szubjektivitás uralkodik el rajta. Különös szerelem ez. Vajda tisztában van vele, hogy Gina feje épp oly üres, mint a szíve, hogy hideg, hamis, gögöcs és kétes erkölcsök teremtés. Nincs közöttük semmi lelki közösség. Nem is "szereti". Vonzalma hát pusztán érzékiség volna? Vajda maga is ezt hiszi talán: "Óhajtlak, de nem szeretlek", - írja. De Gina csodás szépsége úgy hat rá, mintha villám sújtaná. Valóságos vallásos imádatot ébreszt benne:

Szeretlek, mert fölfoghatlan vagy,
Büvös-bájos látvány főd el:
Szeretlek, mert olyan titok vagy,
Amiben mégis hinni kell...
Mert te vagy az ur, te a minden,
Minek nevét nem nevezi,
Kit nem ismer, csak sejt a lelke,
Mert nagy hatalmad érezi.

/Gina emléke. XXV./

S valóságos pogány himnusz, a legszebb szerelmi költemények egyike a 30. Gina-dal, amely Gina szépségét beleszővi a világegyetem életének távlatába: Hogy ez a szépség idővel elenyészik, világszerencsétlenség; de másfelől - mondja olyan imádatot, amit a hívő istenkáromlásnak tekinthetne: - "hogy te elmulsz mindörökkön, eltöröld a lét bűneit." Az egyetlen kevés vigasztalás, hogy ha Gina halott részecskéi elszálanak, a földben, égben

...Szébb lesz, ifjabb a világ,
Höbb a sugár, fénylőbb a harmat,
Illatosabb lesz a Virág.

Ez a heves szerelmi költemény Vajda politikai reményeinek sirján virult ki. Addig ismeretlen foku feszítettségére még a forradalom nevelte. Csak akit már 48 és a szabadság ideálja formált, merhetett annyira annak mutatkozni ami volt. Gina képe - Napoleon és Petőfi mellett - állandóan ott függ szobája falán. Ez a

rögzésmeszerü hűség azonban nem annyira szerelme hőfiokát és nagyságát bizonyítja, mint inkább az egészséges magyar közélet hiányát mutatja. A magyar társadalom és benne az ő élete további alakulása nem könnyítette meg neki, hogy beforrja sebeit. Ezért egy-egy sebe örökre vérzik. Ha egy élménybe, gondolatba beleforja magát: mikor akarja, sem tud többé kibujni belőle.

"Husz év múlva" című verse tökéletes tisztelet sorában szenvedése végül elbűvölő harmóniában olgódik fel. Az immár kárhát kihűlt szív elcsitult bánattal tekint vissza egykori fájdalmaira, s ha felmerül is emlékében a szeretett nő képe, már úgy hat rá

Mint hosszú téli éjjelen
Mont Blanc örök hava, ha túl
A felkelő nap megjelen.

A fölényes nyugalomban, amellyel Gina végső szépségére s a maga egykori belelő viharára visszanez, a lelki helyzetét tükröző Mont Blanc kép szimmetriájában, a külső terjedelmére kicsiny, de belül óriás méretű vers vonalainak nyugodt harmóniájában a fenség lehetőségét érezzük. S egy negyedszázaddal a kudarc után, Vajda újból megkísérli magánya megszüntetését. 1880-ban feleségül veszi a husz éves Bartos Rozát. A kísérlet nem sikerül. Másfélévi együttélés után Bécsbe viszi és otthagyja feleségét. Róza itt különben megismerkedik az akkor már szegény és öreg Ginával s módját ajti, hogy a költő találkozzék egykori szerelmével. De Vajda nem megy be a cukrászdába, csak messziről nézi a két nőt, mintha félne a szörnyű viszontlátástól, mely leleplezné évtizedes szenvedésének értelmetlenségét. E találkozásból született a "Harminc év után", mely néhány gyalogjáró, nehézkesen elemző strófa után az utolsó versszakban egyenesre *in legteljesebb költői írási módja*

szóhoz lehet:
szóhoz lehet:

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Igy ű a hold-éjé vihar után
Elcsönnesült nagy tornyos fellegen,
Es néz alá a méls-éjszakán
Bánatosan, de szenvedélytelen,
Hallgatva a sirboltisszasszágát osendességet
A rénteli, sötét erdó alatt,
Amíg a fékról nagy nehéz könnyöseppék
Hervadt levélre halkán hullanak...

Önmagában is gyönyörű strofa, Vajda természetérzékének nagy-
szerű példája, az erdő vihar-utáni éjszakai elcsönnesülésének tö-
kéletes megérzékítése. De ez az idézett versszaknak csak felszíni
értelme. A leírt természeti hangulat voltaképp egy gyötrelmes sze-
relem történetének, egy ékaiixágánkérkezé életnek mérlege. Nyolc
sorában minden benne van: az átélt szenvedések, az élet végén
érkező megenyhülés, a közeli halál félelmees tudata és a meg-
nyugvás ellenére is élő fájdalom zokogása.

3.

/Harc a polgárosodásért./

De a dühös érzékiség és keserű szerelem mögöl néha egészen
más lángok csapnak elő. Bor, zene, mulatság nem tudják teljesen el-
földni Vajda előtt élete oéltalanságát. Már 1854-ben kérdezi:
"Miért születni? minek élni?" 1855-ben a Virrasztókban az őt
állandóan nyugtalanító teteshalál-képet átvive a magyarságra,
nemzete Bach-korbéli állapotának egyik legszivbemarkolóbb képét
festi meg. Felfogása a nemzethalál félelme s a feltámadás kétes
reménye közt ingadozik:

Álmodunk mi hihetlent,
El se merjük mondani,
A holt szemé félig nyitva;
Hátba még nem volna halva
S lehetne még valami...

Ez a kétség akkor közhangulat is lehetett. De magazóial a vere-
ben a már csak Vajdára jellemző harag is a nagyurak ellen, akik-
nek a nagy halott mellett még vidém torozására van kedvük:

Ki legtöbbet örökölt,
Annak van a legtöbb kedve;
Ott van a mult elfeledve,
És eladva az a föld,
Hol pihennek a nagy ősek,
Kik szerezték vérükön
Ast is, amin ők mulatnak...

É az egyelőre meg nem nevezhető remény már szilárd hit
hangján zendül fel, mikor 1856-ban azt a csodadalt kéri Liszt
Ferenctől, "Mit nem mondhatnak el szavak, Csak sejtnek milliók."
Ugyanez év végén kísértetiesen Adya csengésű sorokban megjósolja:

Vörös az ég alja
Szélvihar lesz holnap;
Azok a vén romok,
Mind-mind leomolnak.

De ugyanez év végén, nyilván a krími háború befejezésekor,
újból elfagyynak kirügyszett reményei, a "Hajótöröttek" című versé-
ben megrázóan fejzi ki a helyzet újból kilátástalanná válását:

Mentőhajót várjunk-e még,
Ha durva szirtbe ütközött?
Választanánk - ha nincs egyéb -
Halál és örület között?
Oh a vihar, mely öszetört, széjjel szórt,
Kerülne vissza legalább,
Es olne el szépen dicsőn, míg
Nem őrjit meg a némaség!

1851-ig mégsem sejtették, mi lakik benne. Hiszen az osztrák
önkényuralom gyűlöletében s a vele szembezállás pillanatnyi
lehetetlenségének megítélésében ugyesólván egy volt az egész
nemzet. A leppangó társadalmi ellentétek a cenzura s a közös el-
lenség miatt nélkülözhetetlen nemzeti egyeség légkörében kevésse
jelentkeztek. Így Vajda irodalmi helyzete elég jó. Minden évben
megjelenik egy-egy kötet verse, vadászati utmutatót, antológiát
állít össze, nek részére irodalmi hetilapot szerkeszt, amelyben
kézségesen közli a beérkezett írók, Arany János, Gyulai, stb. mű-
veit, egy napilap tekintélyes szinikritikusa, "Ildikó" című tragé-
diáját 57-ben a Nemzeti Színház mutatja be, egy cikkesorozatában

ugy magasztalja Arany Jánost, mint aki Vörösmarty nemesi és Petőfi népi egyoldalúsága után rátalált a helyes utra, a nép és nemesség összeforrasztására. Még jó viszonyban van az uralkodó irócsoporttal. 1860-ban pl. Arany János Figyelője még közli róla Zilahy Károly dícsérő bírálatát, Erdélyi János pedig egy makacs életű tévedéssel a Petőfi-utászok közé sorolja ugyan, de elismerően állapítja meg, hogy a népiességet nem célnak tartja, csak eleánek.

Amint azonban Ausztria, itáliai veresége után, elejti Bachot s az 1860 októberi diplomával egy kis engedményt tesz Magyarországra felé, a némileg visszatérő szabadság közéleti szabadság Vajdában feltámasztja a politikust. Míg az 50-es években főképp a szerelem foglalkoztatja, 1860-tól kezdve ismét a politika lesz urrá felte. S most kiderül, hogy Vajda, kitart a demokratikus egyenlőség eszméi mellett. Kitart mellettük mindhalálig. 1862-ben mint egy haragos főrgeteg, robban a közéletbe. Két nagy politikai röpiratban odadobja az uralkodó osztálynak a keztyűt. Évekig zug-zeng utána. S ha az önkényuralom alatt céljavesztetten élt, most kivert bikává válik.

Politikai írásainak tartalmát az határozza meg, hogy 1860 októberben megint feltámad nálunk a régi, 48 előtti világ. Megint a megye nagy nemesi családjai az urak, az Európáról hallani nem akaró, elmaradt és elmaradtsággal még büszkélkedő köznemesség, otromba göggjével, munkamegvető, léha, betyár, feudális erkölcsével, osztály-, felekezeti- és faji göggjével. Kiderült, hogy semmi sem tanult, ma is a régi, s nemzeti jeliszavain elsősorban a saját osztályuralmát értette. A nemesség darutollas kucsmával, sujtásos atillában, sarkantyus csizmában, fokossal tüntet; több helyen a Corpus Jurist is újra életbe akarják léptetni. A pedig nemesi

néhány forint kölcsönt ad neki, hogy Bécsbe utashasson, ahol aztán állást kap a kancellária sajtóirodájában. 1866-ban nem bírja itt tovább, visszajön Pestre, megint a legnagyobb nyomorral küzd, de Gyulai az általa vezetett írói segélyegylet pénzéből még kölcsönt sem hajlandó adni neki. Az uri Magyarország alaposan visszafizetett a támadónak! Ez az éveken át tartó s Gyulaiék részéről később is csak éppen enyhülő hajza két szakaszra osztja Vajda életét. Politikai reményeinek megháúsulása és szerelmi magánya után eléri a társadalmi kivertség is. Az önkényuralom alatt elég tisztességesen kereső író volt, 1863-ban kezdődik a nyomora, 1867-ben ugyan főmunkatárssá lesz az általa kezdeményezett Kossuth-párti Magyar Újságnak, de máfél év múlva kiválik a laptól s ezután cikkírásból tengődik. Minden héten három cikket kell írnia a Vasárnapi Újságba, illetve két melléklapjába. Haláláig kellett huznia ezt az igát, mely költői erejét fogyasztotta s meghiúsította nagyobb írói terveinek megvalósítását. Egy korban, mikor az önállóvá lett országban minden magyar írástudóra szükség volt, mikor jóformán csak be kellett állítani egy minisztériumba, hogy legalább fogalmazóvá nevezzék ki az embert, Vajda nem kapott állást. S még ennél is kínosabb volt, hogy a jámbor család lapokban, melyek megélhetése alapját szolgáltatták, nem írhatta meg teljes őszinteséggel a nézeteit. Ez az elfojtás teszi Vajdát dühöngő kverulánssá, akinek felháborodása a feudálkapitalista Magyarország fölött híres dühkitörésekben lobban el. Személyes ismerősei emlékezőségeikben szeretik leírni, milyen csodálatosan tudott haragudni Vajda: "Oly kifogyhatatlanul háborogni, oly szertelenül dühöngeni talán ember nem tudott még", írja például Palágyi Lajos. "Minden azt hittem, hogy no most

már csak kifogyott a haragja, ő még csak az elején volt, s kimerítet-
hetetlen változatoságban, az égháborunál pazarabban ontotta lel-
ke haragját." Talán azért válik szenvedélyévé a vadászat, mert az
erdő az egyetlen hely, ahol nem érzi a társadalom állandó nyomását.
Vajda néha maga is elhitte a kritikusaival is sikertől elhitetnait,
hogy a életén átok ül. Legmegértőbb méltatói szerint is az tette
tönkre életét, hogy "különös természete" miatt nem tudott beillesz-
kedni az emberek közé. De, amint láttuk, ez a különösség csak abban
áll, hogy nem tudott megalkudni. Ő maga írja Petőfiről, hogy 49 után
ha életben marad, az öngyilkosság vagy a megőrülés várt volna rá
elvhűsége miatt. Ő is az elvhűsége miatt lett kivertté.

6.

/Mért születni? minek élni?/

Mint költő, 1872-től mégis folyton fejlődik. Korai verseinek
állandóan egyenlően hangos, árnyalatnélküli jajvessékelésében van
némi bőbeszédűség és egyhangúság, nyelvi és versetchnikai megje-
lenésében némi lomposág. Csak néhány darabja árulja el az orosz-
lankörmeit. 1861-72 közt a hajsza és a nyomor egy jó évtizedet
elrabolt költői alkotásaiból. De 72-től annál művészibb fokon
szólal meg. Mostantól ugyszólván minden sora tömör és erőteljes,
s még technikailag is kifogástalanul gondos. Lirája gyökere az
egészséges testü-lelki s immár mindenhez jogát érző ember hajt-
hatatlan végya a teljes életre. A kor szívesen látta, ha a költő
igénytelenséget hirdetett. Hiszen az igényes emberek követelődzők
és veszélyesek. Vajdának eezébe sem jut, hogy ő is^a kevéssel be-
érő, szerényet adja. Ellenkezőleg, nyíltan hirdeti, hogy szereti és
akarja az életet. Új hangot üt meg, a követelés hangját, s ez csak
olyan embertől jöhetett, aki forradalomban nevelkedett. Nem igaz,
hogy pesszimista. "Tavasz felé" című versében például kifejti a
pesszimizmus egész filozófiáját, de csak azért, hogy az első tava-